

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-6-82-44>

УДК 336.7

Татарин Н.Б., Горанська Н.В., Саранчук Н.Д.
Львівський національний університет імені Івана Франка**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ**

Анотація. У поданій статті здійснено аналіз різних підходів до визначення економічної сутності поняття «фінансовий ринок». Розглянуто його основні загальні та специфічні функції, а також відображено розвиток головних складових фінансового ринку. Відображено сучасний стан фінансового ринку України в розрізі основних показників банківського, страхового та фондового сегментів ринку, простежено їх динаміку протягом трьох останніх років, а також визначено головні тенденції впливу на них. Проаналізовано основні показники діяльності України, в тому числі, кількість діючих банків, їх активи, готівкові кошти, обсяги банківських металів, кредити, які надані клієнтам, вкладення в цінні папери та довгострокові інвестиції, розмір капіталу банків та зобов'язання банків. Досліджено ринок небанківських фінансово-кредитних установ України за 2017-2019 роки (на основі кількості кредитних спілок, ломбардів, фінансових компаній та недержавних пенсійних фондів). Здійснено аналіз діяльності страхового ринку та місця і ролі страхових компаній на фінансовому ринку в цілому. Зокрема, розглянуто стан та кількість страхових компаній. Серед основних показників діяльності страхового ринку досліджено динаміку кількості договорів, крім договорів з обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті, у тому числі зі страхувальниками-фізичними особами, кількості договорів з обов'язкового особистого страхування від нещасних випадків на транспорті, валових страхових премій, валових страхових виплат, рівня валових виплат, чистих страхових премій, чистих страхових виплат, рівня чистих виплат. За допомогою показників обсягу біржових контрактів з цінними паперами на організаторах торгівлі з розподілом за видом фінансового інструменту (акцій, облігацій, інвестиційних сертифікатів, деривативів та їх похідних) охарактеризовано стан ринку цінних паперів (фондовий ринок). Наведено основні проблеми та недоліки розвитку та функціонування банківського сектору, страхового ринку та ринку цінних паперів (фондового ринку). В підсумку запропоновано шляхи подолання зазначених проблем та висвітлено перспективи подальшого розвитку фінансового ринку України.

Ключові слова: фінансовий ринок, функції, структура, банківський ринок, фондовий ринок, страховий ринок.

Tataryn Nataliia, Horanska Nataliia, Saranchuk Nadia
Ivan Franko National University of Lviv

CURRENT TRENDS IN THE FUNCTIONING OF THE FINANCIAL MARKET OF UKRAINE

Summary. The article analyzes the different approaches to defining the economic essence of the concept of "financial market". Its main general and specific functions are considered, and also development of the main components of the financial market is reflected. The current state of the financial market of Ukraine in the context of the main indicators of the banking, insurance and stock market segments is reflected, their dynamics over the last three years are tracked, and the main trends of influence on them are identified. The main indicators of Ukraine's activity are analyzed, including the number of operating banks, their assets, cash, volumes of bank metals, loans to customers, investments in securities and long-term investments, the amount of banks' capital and banks' liabilities. The market of non-bank financial and credit institutions of Ukraine for 2017-2019 was studied (based on the number of credit unions, pawnshops, financial companies and private pension funds). An analysis of the insurance market and the place and role of insurance companies in the financial market as a whole. In particular, the state and number of insurance companies are considered. Among the main indicators of the insurance market the dynamics of the number of contracts, except for contracts for compulsory insurance against accidents on transport, including with insured individuals, the number of contracts for compulsory personal insurance against accidents on transport, gross insurance premiums, gross insurance benefits, the level of gross benefits, net insurance premiums, net insurance benefits, the level of net benefits. The state of the securities market (stock market) is characterized by indicators of the volume of exchange contracts with securities on trade organizers with distribution by type of financial instrument (shares, bonds, investment certificates, derivatives and their derivatives). The main problems and shortcomings of the development and functioning of the banking sector, insurance market and securities market (stock market) are presented. As a result, ways to overcome these problems are proposed and the prospects for further development of the financial market of Ukraine are highlighted.

Keywords: financial market, financial market functions, financial market structure, banking market, stock market, insurance market.

Постановка проблеми. Важливу роль у функціонуванні держави відіграє фінансовий ринок. Наявність ефективно організованого фінансового ринку здатна забезпечити потреби економіки в інвестиціях шляхом акумуляції тимчасово вільних фінансових ресурсів. На сучасному етапі фінансовий ринок України формується в умовах трансформаційних процесів. Порівняно з економічно розвинутими країнами, фінансовий

ринок України має певні недоліки, які необхідно усунути, але для цього необхідно ретельно дослідити тенденції його функціонування.

Фінансовий ринок є важливим каналом фінансування економіки, фундаментом фінансової системи, що надає їй стабільності.

Таким чином фінансовий ринок є сукупністю підсистем, які взаємопов'язані між собою та доповнюють одна одну, впливаючи на розвиток економіки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивченню питань функціонування фінансового ринку, його окремих сегментів, діяльності фінансових посередників на ньому, методів і механізмів державного регулювання фінансового ринку приділяється значна увага у працях таких вітчизняних учених, як: В.Я. Кравець, О.А. Сьомченков, А.В. Кузьменко, С.М. Лобозинська, Є.П. Бондаренко, А. Буркова, Ю. Кормош, І.А. Канцір, А.О. Крилова, А.А. Пересада, О.Г. Шевченко, Ю.М. Коваленко, С.В. Урванцева, В.І. Міщенко, А.В. Шаповал, Г.В. Юрчук та інші. Серед зарубіжних учених механізми регулювання фінансових ринків в ринковій економіці досліджували у своїх працях Дж.А. Татом, Дж. Шенг, Е. Евгуліс. В своїх дослідженнях автори висвітлюють зарубіжний досвід формування фінансового ринку.

Мета дослідження. Головною метою цієї роботи є аналіз тенденцій розвитку фінансового ринку України і його сегментів на сучасному етапі.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Для подальшого визначення можливих напрямків розвитку фінансового ринку України, необхідно дослідити суть, основні функції та роль фінансового ринку як складової фінансової системи.

Викладення основного матеріалу. Стабільність економіки країни залежить від ефективного розвитку фінансового ринку. Поняття фінансового ринку досліджувалося багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Звідси існує розбіжність у підходах до визначення даного поняття.

Василик О.Д. стверджує, що фінансовий ринок є механізмом перерозподілу фінансових ресурсів між його суб'єктами [1]. В.М. Опарін розглядає фінансовий ринок через призму обмінно-перерозподільчих відносин, що пов'язані з купівлею-продажем фінансових ресурсів, що використовуються для виробничої та фінансової діяльності [2].

Підсумовуючи розбіжності в поглядах західних і українських вчених, можемо визначити фінансовий ринок як складну систему економічних і правових відносин, щодо купівлі-продажу або обігу та випуску фінансових активів; – це складна структура, яка має свої складові і яка забезпечує акумуляцію тимчасово вільних коштів та їх трансформацію в інвестиційний капітал; – це сукупність ринкових інститутів, які направляють

грошові потоки від власників до позичальників.

Сутність фінансового ринку та його роль в економічній системі найповніше проявляється через його функції, які в свою чергу поділяються на загальні та специфічні. До загальних функцій, як основних завдань фінансового ринку, належать:

1. встановлення цін на фінансові активи внаслідок дії попиту і пропозиції на них з боку суб'єктів фінансового ринку;
2. підвищення ліквідності фінансових активів через механізм викупу даних активів, які належать інвесторам;
3. пошук контрагентів для кредиторів;
4. зниження витрат для здійснення операцій, які проводяться на фінансовому ринку.

Виділяють такі специфічні функції ринку:

1. акумуляція грошових коштів суб'єктів фінансового ринку та перетворення даних коштів на інвестиційний та позичковий капітал;
2. перерозподіл грошових коштів задля їх ефективного використання;
3. допомога учасникам фінансового ринку у здійсненні інвестиційних процесів;
4. забезпечення процесу кругообігу фінансових активів за допомогою спеціальних фінансових інститутів;
5. збільшення темпів грошового обігу;
6. встановлення ринкових цін на певні фінансові інструменти;
7. зменшення ризиків при здійсненні страхової діяльності за допомогою спеціальних фінансових інструментів [3].

Фінансовий ринок складається з таких основних сегментів як банківський ринок, страховий ринок та ринок цінних паперів (рис. 1).

Найактивнішими учасниками фінансового ринку України виступають комерційні банки, страхові компанії та фондові біржі, адже вони акумулюють найбільшу питому вагу фінансових ресурсів та мають прямий вплив на розвиток виробництва в країні, інвестиційний клімат та добробут населення.

Роль і значення ринку банківських послуг у сучасному світі переоцінити важко. Як специфічний фінансовий інститут банківський ринок забезпечує безперебійний грошовий обіг та обіг капіталу. Об'єднаний в економічну й організаційно-правову структуру – національну банківську систему, він здійснює управління грошовими ресурсами, реалізуючи економічні інтереси суспільства. Для того щоб розглянути сучасний стан розвитку банківської системи, необхідно проаналізувати динаміку основних показників діяльності банківських установ за 2017-2019 років (табл. 1).

Отже, за даними таблиці можна помітити тенденцію поступового зростання кількості зареєстрованих банків, що простежується із банками з іноземним капіталом, і з банками зі 100% іноземним капіталом. Так, у 2019 році кількість діючих банків скоротилася на 2,6%, порівняно з 2018 роком і на 7 банків, порівняно з 2017 роком. Незважаючи на це, активи банків щороку збільшувались і у 2019 році становили найбільший показник – 1 494 460 млн. грн., що на 9,9% більше, ніж в попередньому році. На фоні зниження частки простроченої заборгованості за кредитами, спостерігається поступове зростання

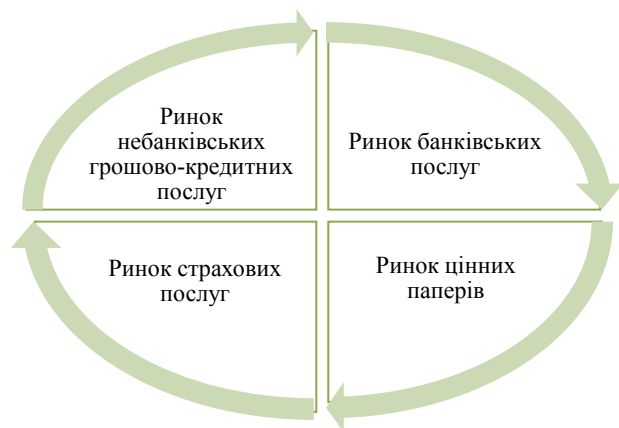


Рис. 1. Структура фінансового ринку

Джерело: складено авторами на основі [4]

Таблиця 1

Основні показники діяльності банків України за 2017-2019 роки

Показники	Роки			Темп приросту 2018/2017, %	Темп приросту 2019/2018, %
	2017	2018	2019		
Кількість діючих банків, од.	82	77	75	-6,1	-2,6
у т.ч. з іноземним капіталом, од.	38	37	35	-2,6	-5,4
у т.ч. зі 100% іноземним капіталом, од.	18	23	23	27,8	0
Активи банків, млн. грн.	1 333 831	1 359 703	1 494 460	1,9	9,9
Готівкові кошти, млн. грн.	44 099	46 941	56 878	6,4	21,2
Банківські метали, млн. грн.	344	344	369	0,0	7,3
Кредити надані клієнтам, млн. грн.	1 036 745	1 118 860	1 033 539	7,9	-7,6
Вкладення в цінні папери та довгострокові інвестиції, млн. грн.	425 803	480 615	538 943	12,9	12,1
Капітал, млн. грн.	161 108	154 960	200 854	-3,8	29,6
Зобов'язання банків, млн. грн.	1 172 723	1 204 743	1 293 606	2,7	7,4

Джерело: складено на основі [5]

дохідності діяльності банківської системи зі зменшенням витрат протягом 2017-2019 років, що вказує на конкуренцію між банківськими установами, підвищення якості банківського обслуговування та доступності кредитів. За 2019 рік зменшилися кредити надані клієнтам на 7,6% порівняно з 2018 роком. Зобов'язання банків також поступово збільшувались. У 2018 році вони становили 1 204 743 млн. грн., що на 32 020 млн. грн. більше ніж у 2017 році, і вже у 2019 році становили 1 293 606 млн. грн.

Позитивний результат діяльності ринку банківських послуг та майбутній економічний розвиток неможливі без достатнього розміру банківського капіталу і підвищення рівня капіталізації банківських установ. У різних державах комерційні банки використовують неоднакові методики розрахунку показників капіталізації банківських установ.

У структурі фінансового ринку частка небанківського сегменту залишається незначною. Проана-

лізуємо стан небанківських фінансово-кредитних установ України протягом 2017-2019 років (рис. 2).

На ринку небанківських фінансово-кредитних установ відстежуємо незначну активність. Так, у 2019 році, порівняно з попередніми роками збільшилася кількість недержавних пенсійних фондів, порівняно з 2018 роком. Кількість фінансових компаній також поступово збільшувалася. У 2019 році їх кількість становила 986, що на 46 компаній більше, ніж у 2018 році, а порівняно з 2017 роком – зросла на 20,5%. У 2019 році ломбардів поменшало на 35 одиниць, а кредитних спілок – на 5,9%, порівняно з 2018 роком.

Ринок страхування є важливою частиною фінансового ринку, адже він забезпечує добробут населення та економічний розвиток держави. Проаналізуємо стан страхових компаній на ринку фінансових послуг на основі даних таблиці 2.

Станом на кінець 2017 року загальна кількість страхових компаній становила 294. У 2018 році їх кількість зменшилася на 13, в порівнянні

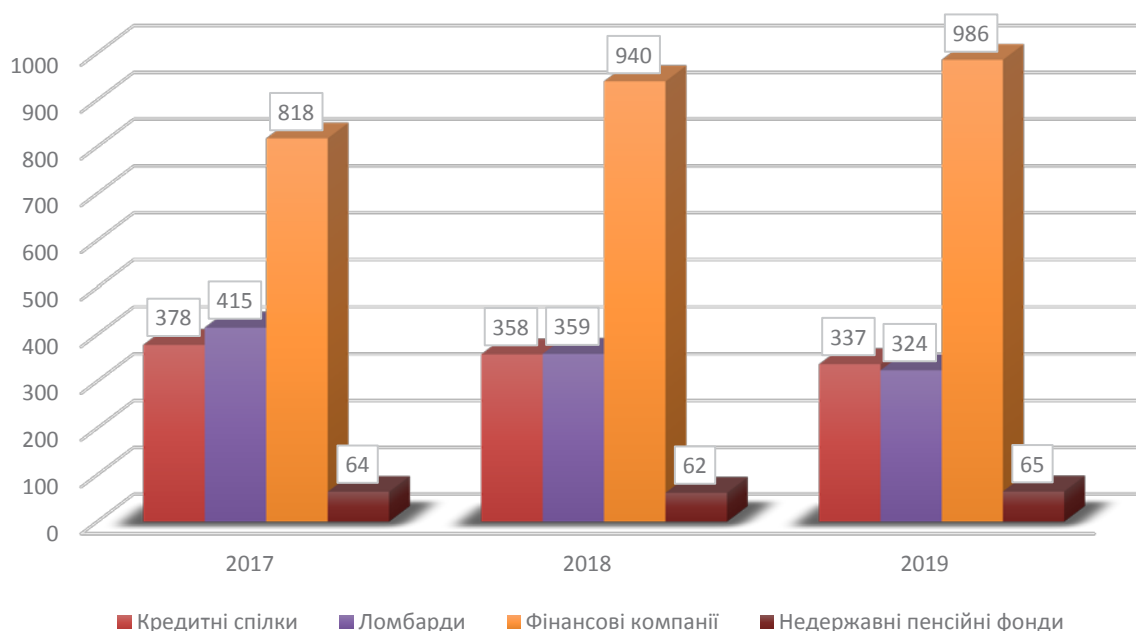


Рис. 2. Кількість небанківських фінансово-кредитних установ України за 2017–2019 роки

Джерело: складено на основі [6]

Таблиця 2

Кількість страхових компаній у 2017–2019 роки

Кількість страхових компаній	Станом на 31.12.2017	Станом на 31.12.2018	Станом на 31.12.2019
Загальна кількість	294	281	233
в т.ч. "non-Life"	261	251	210
в т.ч. "Life"	33	30	23

Джерело: складено на основі [7]

Таблиця 3

Основні показники діяльності страхового ринку та його динаміка

	2017	2018	2019	Темпи приросту	
				2018/2017	2019/2018
				%	%
<i>Кількість договорів страхування, укладених протягом звітного періоду, тис. одиниць</i>					
Кількість договорів, крім договорів з обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті, у тому числі:	70 658,2	77 495,0	80 271,1	9,7	3,6
– зі страхувальниками-фізичними особами	66 915,2	72 460,2	73 440,1	8,3	1,4
Кількість договорів з обов'язкового особистого страхування від нещасних випадків на транспорті	114 824,7	123 582,5	116 652,6	7,6	-5,6
<i>Страхова діяльність, млн грн</i>					
Валові страхові премії, у тому числі:	43 431,8	49 367,5	53 001,2	13,7	7,4
зі страхування життя	2 913,7	3 906,1	4 624,0	34,1	18,4
Валові страхові виплати, у тому числі:	10 536,8	12 863,4	14 338,3	22,1	11,5
зі страхування життя	556,3	704,9	575,9	26,7	-18,3
Рівень валових виплат, %	24,3%	26,1%	27,1%	-	-
Чисті страхові премії	28 494,4	34 424,3	39 586,0	20,8	15,0
Чисті страхові виплати	10 256,8	12 432,6	14 040,5	21,2	12,9
Рівень чистих виплат, %	36,0%	36,1%	35,5%	-	-

Джерело: складено на основі [6]

з попереднім роком, і становила 281. Загальна кількість страхових компаній у 2019 році, порівняно з 2018 роком, зменшилася на 48 страхових компаній. Така динаміка свідчить про створення конкурентного середовища на українському страховому ринку і формування основних елементів організаційної структури.

Основні показники діяльності страхового ринку та його динаміка представлені в таблиці 3.

Впродовж 2017 року кількість укладених договорів страхування, крім договорів з обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті становила 70 658,2 тис. одиниць, а кількість договорів з обов'язкового особистого страхування від нещасних випадків на транспорті – 114 824,7 тис. одиниць. Обсяг валових страхових виплат/відшкодувань у порівнянні з 2016 роком збільшився у 2017 році на 1 697,3 млн. грн. (19,2%), обсяг чистих страхових виплат збільшився на 1 695,8 млн. грн. (19,8%).

У 2018 році порівняно з 2017 роком збільшилася кількість укладених договорів страхування, крім договорів з обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті на 6 836,80 тис. одиниць (або на 9,7%), а кількість договорів з обов'язкового особистого страхування від нещасних випадків на транспорті – на 8757,8 тис. одиниць (або на 7,6%). Обсяг валових страхових виплат/відшкодувань у порівнянні з 2017 роком збільшився на

2 326,6 млн. грн. (22,1%), обсяг чистих страхових виплат збільшився на 2 175,8 млн. грн. (21,2%).

Протягом 2019 року в порівнянні з попереднім роком кількість укладених договорів страхування, крім договорів з обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті збільшилась на 2 776,1 тис. одиниць (або на 3,6%), а кількість договорів з обов'язкового особистого страхування від нещасних випадків на транспорті зменшилась на 6929,9 тис. одиниць (або на 5,6%). Обсяг валових страхових виплат/відшкодувань у порівнянні з 2018 роком збільшився на 1 474,9 млн. грн. (11,5%), обсяг чистих страхових виплат збільшився на 1 607,9 млн. грн. (12,9%).

Складовою частиною фінансового ринку є фондовий ринок, що здійснює вплив на соціальний і економічний стан, зокрема на сприяння розвитку інвестиційних процесів, забезпечення впевненості і довіри інвесторів, ефективності використання капіталу та діяльності товаристів. Наведено дані, щодо обсягу торгів цінними паперами на фінансовому ринку (табл. 4) та проаналізуємо їх.

За даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), протягом 2017-2019 років спостерігається поступове зростання обсягів торгів цінними паперами на фондовому ринку. У 2019 році, порівняно з 2017 роком обсяг торгів збільшився майже у 1,5 рази. Починаючи з 2017 року було введено ряд за-

Таблиця 4

Обсяг біржових контрактів з цінними паперами на організаторах торгівлі з розподілом за видом фінансового інструменту протягом 2017-2019 року, млн грн

	2017	2018	2019
Всього	205802,50	260 870,78	304 965,73
Акції	5051,56	1 215,95	337,80
Акції іноземного емітента	-	-	25,68
Облігації підприємств	6120,09	10 267,00	8 761,87
Державні облігації України	189555,01	246 474,66	295 249,47
Облігація внутрішніх місцевих позик	-	-	5,41
Облігації іноземної держави	-	-	44,16
Інвестиційні сертифікати	51,83	272,01	331,81
Деривативи	5018,99	2 641,15	209,54

Джерело: складено на основі [7]

конодавчих актів спрямованих на удосконалення регулювання та впровадження прозорості на ринку цінних паперів, що вплинуло на скорочення обсягів торгів цінними паперами у 2017 році порівняно з попереднім 2016 приблизно в 4 рази. У 2018 році Україна стала кращою державою в світовому рейтингу фондових ринків за показником її ключового індексу, який показує темпи приросту обсягів торгів на ринку, обігнавши Македонію, Катар, ОАЕ та Саудівську Аравію.

Фондовий ринок перебуває в фазі динамічного розвитку, де важливе значення має підтримка з боку держави. Тому державна політика в сфері регулювання фондового ринку повинна забезпечувати створення відповідної нормативно-правової бази, заохочувати інвесторів та ефективно використовувати їхній капітал на відновлення та забезпечення подальшого зростання виробництва.

До основних проблем функціонування фінансового ринку відносять:

- недосконалість законодавчої бази та нормативно-правового регулювання процесів, які здійснюються на фінансовому ринку та їх невідповідність міжнародним нормам;
- недостатній рівень кваліфікації певної частини персоналу;
- низький рівень капіталізації та конкурентоспроможності вітчизняних фінансових установ;
- недостатня проінформованість населення про види послуг, що надаються фінансовими посередниками;
- високі тарифи на послуги і, як наслідок, низький попит на них;
- недовіра з боку населення до фінансових установ;
- слабкий механізм державного регулювання та нагляду за діяльністю посередників на фінансовому ринку [8].

Розвиток фінансового ринку в перспективі, залежить від багатьох факторів, основними серед яких є:

- забезпечення економічних прав і свобод суб'єктів господарювання;
- стабільність національної валюти;
- наявність ефективних фінансових інститутів та інструментів;
- підтримання активності фінансових ринків;
- упровадження сучасних технологій і засобів зв'язку;
- залучення висококваліфікованих кадрів;
- введення єдиних правил і механізмів здійснення банківських та інших фінансових операцій, створення критеріїв оцінки фінансових ризиків і, відповідно, нових фінансових інструментів;
- збереження політичної та соціальної стабільності у державі;
- відкритість економіки для вільного руху капіталу;
- ведення обліку, звітності, нагляду та регулювання відповідно міжнародних стандартів.

Висновки і пропозиції. Стабільний і розвинений фінансовий ринок є важливою умовою функціонування економіки країни в цілому. Проведення реформування фінансового сектору та пошук нових джерел фінансування є важливими умовами для забезпечення сталості й надійності фінансового ринку.

Проведені дослідження вказують на важливість фінансового ринку для економіки країни та значний його вплив на її стан. Для забезпечення ефективності діяльності фінансового ринку, держава, як головний фактор впливу, повинна здійснювати заходи, спрямовані на підтримку стабільності та надійності фінансової системи загалом. Також необхідно забезпечувати прозорість діяльності ринку та захист інвесторів, надавати вільний доступ до інформації щодо діяльності ринку, підтримувати ліквідність та платоспроможність інструментів фінансового ринку та здійснювати перехід до використання міжнародних стандартів діяльності у всіх його сегментах.

Список літератури:

1. Василик О.Д. Теорія фінансів : навч. посібник. Київ : Ніс, 2003. 416 с.
2. Опарін В.М., Паєтко Т.В., Федосов В.М. Інновації у фінансовій сфері : монографія / за ред. В.М. Опаріна. Київ : КНЕУ, 2013. 444 с.
3. Дема Д.І., Абрамова І.В., Недільська Л.В. Фінансовий ринок : навч. посібник / за ред. Д.І. Деми. Житомир : ЖНАЕУ, 2017. 448 с.
4. Шевцов Ю.О. Функціональна взаємодія банківської системи на фінансовому ринку. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2013. Вип. 7. Ч. 2. С. 44–51.
5. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua> (дата звернення: 01.06.2020).

6. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://www.nfp.gov.ua> (дата звернення: 01.06.2020).
7. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР). URL: <https://ssmsc.gov.ua/fund/analytics> (дата звернення: 01.06.2020).
8. Еш С.М. Ринок фінансових послуг : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 400 с.

References:

1. Vasylyk, O.D. (2003). *Theory of Finance*. Kyiv, 416 p.
2. Oparin, V.M., Paietko, T.V., & Fedosov, V.M. (2013). *Innovations in the financial sector*. Kyiv: KNEU, 444 p.
3. Dema, D.I., Abramova, I.V., & Nedilska, L.V. (2017). *The financial market*. Zhytomyr: ZhNAEU, 448 p.
4. Shevtsov, Yu.O. (2013). Functional interaction of the banking system in the financial market. *Journal of Dnipropetrovsk University*, vol. 7, no. 2, pp. 44–51.
5. Official site of the National Bank of Ukraine. Available at: <http://www.bank.gov.ua> (accessed 1 June 2020).
6. National Commission for State Regulation of Financial Services Markets. Available at: <https://www.nfp.gov.ua> (accessed 1 June 2020).
7. National Securities and Stock Market Commission. Available at: <https://ssmsc.gov.ua/fund/analytics> (accessed 1 June 2020).
8. Esh, S.M. (2015). *Financial services market*. Kyiv, 400 p.